

“Mekân” Algısı: Altay Dağı’nın Gizli Tapınaklarında Gösteri, Sözlü Gelenek ve Doğaçlama

Sensing “Place”: Performance, Oral Tradition And Improvisation In The Hidden Temples Of Mountain Altai*

Yazarlar: Carole Pegg ve Elizaveta Yamaeva*****

Kaynak: Oral Tradition, 27/2 (2012): 291-318

Çeviren: Dr. Öğr. Üyesi İlbey DÖLEK^a

^aHatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay/Türkiye, ilbey.dolek@mku.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 07.12.2018 Düzeltme/Revised: 28.12.2018

Kabul/Accepted: 30.12.2018

Özet:

This article suggests that during two Ak Jang (“White Way”) Sary Bür (“Yellow Leaves”) rituals in hidden open-air temples in Mountain Altai, kaleidoscopic relations are created through bodily movements, oral poetry, epic, and song. These components stimulate three interrelated senses of “place” for participants: a topographical, indigenous “place of gatherings;” a numinous interactive spiritual place; and a situational “being-in-place” that serve to strengthen personhood and enable personal transitions in the face of difficult contemporary political and natural change.

Keywords: Place, Ritual, Temple, Ak Jang, Sary Bür

* Bu çalışma, Arzhan Mikhailovich Közörökov’a (1978-2012) adanmıştır.

** University of Cambridge

*** Gorno-Altaysk State University

1. Giriş: Altay Sıradağlarının Uzantısı

Karla kaplı Altay sıradağları; Rusya Federasyonu içinde yer alan Sibiryâ'nın güneyinden, doğuda batı Moğolistan boyunca Kazakistan'a, kuzeybatıda Çin'in Xinjiang özerk bölgesine ve son olarak güneybatı Moğolistan'ın geri kalan bölgesine kadar uzanan bir bölgedir. Bu çalışma, Rusya Federasyonunun bir birimi olan ve 1990'da Altay Cumhuriyeti halini alan bölgede yer alan Altay dağlarının bir kısmında 2010 yılında gerçekleştirilen bir alan araştırmasına dayanmaktadır.¹

Daha önceleri Kalmikler ve Oyrotlar olarak bilinen Altaylılar, yerel olarak Ak Jang² (Ak Din)* olarak bilinen karmaşık manevi inançlar ve pratiklere sahiptir. Ak Din akademik literatürde Burhanizm olarak bilinir. Bu hareketin mesihçi, ulusalçı, ruhçu ve yerli inanç ve pratiklerin bir devamı ya da yerli inançların senkretik bir karışımı (Altay Dini) olup olmadığı bilinmez ancak başka yerlerde Budizm, Maniheizm, Zerdüştlük ve Ortodoks Hristiyanlığa ait olduğu iddia edilmektedir (Krader 1956, Znamenski 1999; Vnogradov 2003; Halemba 2006; Yamaeva 2010a). Altaylılara göre Ak Din, kökleri Tengrizm'in³ içinde olan 17. yüzyıl Cungar prensi Oyrot Han'ın hükümdarlığı döneminde kurulmuş bir din olup aynı panteonu paylaşan bir Türk-Moğol inanç sistemidir. Pegg'in deneyimlerinden hareketle Şamanizm, Tengrizm ve Budizm de dahil Türk-Moğol inanç sistemlerinin birçok unsurlarından etkilendiği görülür. Ancak, bu unsurlar Ak Din içinde pratiğe dönüşmüştür. Örneğin, Hormustan'ın bir dönüşümü olarak Üç Kürbistan (Sogdça: Ahura Mazda) 13. yüzyılda İç Asya'da yaygın bir şekilde tanınmaktaydı.⁴ Daha sonra bu Ana Burhan (Ulu Burhan) olmuş ve bütün orta ve üst ruhsal unsurlar burhanları ve bunun yayılmacılarını etkilediği fikrine inanılmıştır. Ancak bu durum, Burhan'ın Buda'ya ya da Budist ilaha atfedildiği İç Asya'nın geri kalanından oldukça farklıdır

¹ Dr. Pegg Cambridge Üniversitesi'nin Dünya Sözlü Gelenek Projesine (2010), Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konsili'ne (2003-7) ve İngiliz Akademisine (2002) Altay'daki alan araştırmasına fon destekleri için ve ayrıca Gorno-Altaysk Devlet Üniversitesine de araştırmayı kolaylaştırdıkları için teşekkür etmek isterim. Araştırma yardımcısı ve tercümanı olarak yardımları için Irene Aleksandrovna Tozyakova'ya özel teşekkürlerimi gönderiyorum. Dr. Pegg Altay'ın Sary Bür topluluklarına, müzisyenlere ve maneviyat uzmanlarına da değerli zamanlarını paylaştıkları için minnettardır. Aynı şekilde, Üç Engmek (Ethno) Doğa Parkının kurucusu Danil' Mamayev'e ve Altay'ın Sürdürülebilir Gelişim Derneği'nin (FSDA) yöneticisi olan Chagat Almashev'e araştırmanın uygulamasında yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Dr. Pegg, bakır taşı üreticilerinden Charles Mapleston'a değerli teknik desteklerine minnettardır. Prof. Yamaeva araştırmayı ailesi ve meslektaşları arasındai oldukça kolaylaştırdı ve Ak Yang uygulamalarının yerli bilgilerini ve tecrübelerini aralıksız paylaştı. Antropolojik bir alan araştırmacısı olan Pegg, çalışmadaki "mekân" ile ilgili argümanların sorumluluğunu alır ve bu güçlendirilen kişiliğin gösterisi boyunca ilişkileri harekete geçirir.

² Bu "jang" (jan) terimi otorite, inanç, gelenek, yasa, ilke ve kanon ya da kurallarla ilgilidir (Baskakov, 2005 (1947):47). Terimin "yol" veya "yöntem" şeklinde daha geniş bir anlamı da vardır (Yamaeva, 2010a:5). Ak Jang hem inanç hem de pratikleri içerdiği için bazen "Ak İnanç" olarak çevrildi ve Sovyet döneminde Altay Edebi dili yaratıldığında, Rus Kiril Alfabeti Rusça olmayan kelimeleri de bünyesine alarak genişlemiştir. Örneğin, genizle ilgili sesler genellikle "n" olarak edebi bir hale dönüştü. Genizden çıkarılmasına rağmen biz imla kurallarına kolaylık olması için okunaklı bir şekilde kolaylaştırdık. Böylelikle, *Ak Jan* Ak Jang, *Janar* Jangar, *Enmek* Engmek, *Tenri* Tengri, *Telenit* Telengit olarak ve daha birçokları bu şekilde dönüştü.

* Ak Jang, her ne kadar müesses bir din olarak değerlendirilmese de dinler tarihi bağlamında hem dini uygulamalar içermesi hem de kutsal bir inanç taşıması nedeniyle tercüme ederken "Ak Din" olarak kullanmayı tercih ettik (ç.n.).

³ Bazen "Tengrianism" olarak da söylenir.

⁴ Örneğin, Khormusta (Qormusta) birçok Moğol Şamanist ateş ibadetinde ortaya çıkar (Heissig, 1980 (1970):5).

(Shinzhina 2004:140).⁵ Benzer bir şekilde Yamaeva'ya göre (2002), Seyithanlar Altay'da Pazırık boyunca (6.yy'dan 8.yy'a) ve sonrası (13. yy'dan 15.yy'a) dönemlerde ateşe, gök gürültüsüne, yıldırıma ve mavi gökyüzüne (Gök Tanrı) (2002:3) tapınmayı da içine alan Zerdüştlüğün ruhsal kompleksinin bir kısmı olan Kürbistan'ı da kapsar. Fakat, Ak Din başka karakteristikleri de vardır (Bkz. 3.2).

Ak Din'in uygulayıcıları, Şamanistik evrenin alt, orta ve üst seviyelerini tanır ama yeraltı efendisi Erlik ve onun ruhları ile hiçbir ilişkisi yoktur. Bu nedenle Ak Din Şamanizm (Kara İnanç) ile aynı değildir; genellikle üst seviyedeki manevi varlıklara yoğunlaşmasıyla bilinir ve Ak Din aynı zamanda yerin orta katmanındaki ruhlara⁶ da büyük önem verir. Ayrıca Altaylılar kahramanlıkla dolu sözlü destanlar ve hikayelerle panteonun içinde bu kişileri de yükseltir ve Altaylıların destan anlatıcılarına saygı gösterilir ve aşağıda göreceğimiz gibi bazen çağdaş pratiklerde kahramanlıkla dolu destansı gösteriler bu ritüellere giriş olarak benimsenir.

Ak Din, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra geleneksel Altaylı liderlerini ve arazilerini kaybeden ve Rus tarımsal sömürgeyle birlikte güçlenmiş olan göçebe güneyli Altaylılar⁷ arasında canlanma hareketi olarak tekrar ortaya çıkmış. Bu tetikleme, bir beyaz binicinin görüntüsüyümüş ve daha sonra Ak Burhan olarak tanınmıştır. 1904'de Chugul Sorok isimli 12 yaşında bir çoban kız tarafından tecrübe edilmiştir. Binici Altaylılara yabancı Rus ve hristiyan etkilerini terk etmeyi ve Oyrot Han'ın yakın gelişini beklemeyi öğretmiştir (Danilin, 1993 (1932):86).

Gizli açık hava tapınaklarında (*küree*)⁸ düzenlenen iki yıllık ritüeller Ak Din'in merkezinde yer alır. Yazıl Bür "Yeşil Yapraklar" baharda düzenlenir "Altayların kulağı açılır" ve dağların sahip olduğu ruhların uyanışı (Chachiyakova, 2010) ilk olarak bir etkinliğin habercisi "gökyüzünün sesi" gök gürültüsüdür (Chachaeva 2010). Sarı Bür (Sarı Yapraklar) "bereket ve şans" (alkış-buyan)⁹ gerektiğinde ve zorlu kış yaklaştığında "Altayların kulağı açılır" dan ve dağların sahip olduğu ruhların uykusundan önce sonbaharda düzenlenir. Bu ritüeller, geniş anlamda aşağıda açıklanan ritüel performans pratiklerini içeren, dar anlamda ise bedenin üst seviyelerdeki fenomene saygı göstermek için eğilme tarzını ifade eden bir terim olan Murgul¹⁰ ile ifade edilir.

Bu tartışma, Onguday'ın orta bölgesinde çağdaş Ak Din ile yaratıcı pratiklere odaklanarak devam eder. Onlar bir dağ tapınağında Sarı Bür ritüeli ile daha aşağı Talda'da Kuroti vadisinde katılıma dayanır (Şekil 1). 2006 ve 2010'da komşu Karakol vadisinde

⁵ Örneğin, Moğol halk dininde Buda'ya atfen Burhan Tanrı kullanılır.

⁶ Mekânın ruh sahibi koruyucuları kavramı iç içe Asya'da yaygın bir şekilde kullanılır.

⁷ Sovyet araştırmacılar güneyli Altay kırsal göçebelere kuzey Altaylı avcı-toplayıcıları ayırdılar.

⁸ Bu terim için heceleme devam eder (Tybykova, 2005:124). Konuşma dilinde küre şeklindedir (Shinzhina, 2004:140).

⁹ Oyrat *alkysh* "kutsama" "takdis" anlamındadır (Baskakov, 2005 [1947]:17), ve övgü (methiye) anlamına da gelir (Yamaeva, 2010b). *Byian* Altaylılarda iyi-şans anlamında güçlü bir kavramdır ve *alkysh-byian* kelime çifti Altay'da sık sık kullanıldı.

¹⁰ Bu terim için heceleme devam eder (Tybykova, 2005:136).

Kuladi'nin¹¹ üzerindeki tapınakta düzenlenen diğer bir ritüele katılmış olan katılımcıların kaydetmiş olduğu mülakatlar ve görüntülerle desteklenmiştir (Şekil 2).

Şekil 1: Altay Cumhuriyeti'nde Kuroti Vadisindeki Aşağı Talda'nın üst kısmında *Küree* Tapınağı, 2010. Fotoğraftakiler; *tagyl* sunakları, *maany* bayrağı, *kyire* kurdeleleri ve ocağın başında diz çökmüş üç katılımcı. (Fotoğraf: Carole Pegg)

Şekil 2: Altay Cumhuriyeti'nde Karakol Vadisindeki Kuladi'nin üst kısmında *Küree* Tapınağı, 2006. Fotoğraftakiler; Kumdus Borboshev ve antropolog Carole Pegg *mürgüül* ibadetini yaparken. (Fotoğraf: Carole Pegg)

¹¹ Yer adları Ruslardan ziyade Altaylılardan dönüştürüldü.

Bu ritüeller için saygıyla oluşturulan “Mekân”ın iç içe geçmiş üç boyutunu tartışacağız. İlk boyut filozof Edward Casey’in belirttiği şekilde tanımlanır; fenomenolojik ve topografik anlamda farklı deneyimler, geçmişler ve uzam-zaman da dâhil farklı varlıkların bir araya gelerek “toplandığı” yerel alanda bir “mekân”dır (Casey 1996:24-26). İkinci boyut, ritüele katılanların performansları esnasında bağlantılar kurulduğu zaman aktif hale gelen bir güç ve dönüşüm mekânıdır. Üçüncü boyut ise katılımcıların bu mekânda olma duygusu olup bağlantıların kurulmasıyla ortaya çıkar. Bu biriken “bağlantı” ya da “ilişki” duygusu kişilik için önemlidir. Antropologlar, kişiliğin tarihsel olarak toplum arasında değişkenlik gösteren bir dizi ilişkiyle oluştuğunu/ilişkiyi kapsadığını iddia ederler (Örneğin; Strathern, 1998; Morokhoeva, 1994, Gell 1999). Çağdaş Altaylılara göre, kişilik, akraba, yer ve dünyadaki diğer enerjiler ile kurulan ilişkileri kapsar (Halemba, 2006:145). Bu yazı *küree* tapınığında toplanan bu ilişkilerin yapılan icralarla aktif hale geldiğini ve katılımcılar, dolayısıyla güçlendirilen kişilik tarafından tecrübe edildiğini ortaya koyar. Duyuların yükseldiği ritüel ortamlarda yapılan bu gösterilerde asıl katılımcıların tarihsel olarak kendilerini kozmosa yerleştirdikleri uygulamalar olan epik/destansı ve manevi tasvirler ve motifler ile pratikleri kapsayan ritüel beden hareketleri, şarkılar ve sözlü şiirler yer alır. Buna ek olarak, metinsel doğaçlamalar onları çağdaş yerel ve küresel dünyalara bağlar.

2. Arınmalar ve Hazırlıklar

Sonbahardan kışa geçiş dönemini belirten Sarı Bür ritüelleri, üç bölüme ayrılır: geçiş öncesi (separation from society: toplumdaki ayrılma), geçiş (transition: geçiş) ve geçiş sonrasıdır (reincorporation into society: topluma yeniden dahil olma) (Van Gennep, 1977 (1909); Turner, 1969). Geçiş öncesi sürede katılımcılar bedenlerini temiz tutar ve bu durum geçiş sonrası döneme kadar devam eder. Bu temizlenme cinsel aktivitelerden ve alkolden uzak durmayı ve yiyecek kısıtlamayı (örneğin; tuz veya et yememek) ve toprağı kazarak bozulan ruhlardan kaçınmayı kapsar (Yamaeva, 2010b). Yiyeceklerin hazırlanmasını tabular çevrelemiştir. *Archyn* ardıç (Altay kişilerin çalısına duyulan bir saygı) ve kutsal kurdeleler *kyria* ritüellerde kullanılır. Bu uygulama Kuladı’daki Sarı Bür ritüelinde arınma ve kaçınma süresince de aynı şekilde devam eder.

Aşağı Talda’daki evde ritüel eğlencemizden ayrılmadan önce, kadınlar giymiş oldukları pantolonlarının etrafına geniş bir eşarbi etek gibi bağladılar. Bu uygulama ritüel süresince yapılan uygulamalardan biriydi ve bunu erken Ak Din uygulayıcılarıyla bir bağlantı hissini kurmak için yaparlar. Sonrasında dağ civarında (saat yönünde) güneşe doğru yola çıkarız. Ormanda kenarı ağaçlık bir dereyi takip ettik ve pınarın/kaynağın buzlu suyunda başlarımızı (erkekler) ve yüzlerimizi (kadınlar) yıkadık. Arınmanın karşılığında bir eylem olması için baharın ruhu olan genç bir kızın arınması gibi ardıç ağacının iki dalının arkasına kırmızı ve beyaz boncuk kolyeler, yeşil taşlar ve düğmeler bıraktık.

Dağın yamacında bir kayın ağacının altında erkeklerin yumuşağından heykelcikler oyması için durduk, beyaz peynir *byshtak* dağların manevi sahiplerini adaklar *tagyl* yemek için cesaretlendirildi. Ruhlar tarafından bildirildiğine göre ritüel lideri olarak hareket eden

Arzhan Közörökov. Bu oyulmadan önce her figürün biçiminin adını telaffuz etti ve bu böyle yapılarak canlandırıldı. Belli heykelcikler burada zorunludur. Mesela; vahşi ve evcil hayvanlar, dağ, geleneksel mesken, at ve dikili direk. Bizimkiler içinde insan figürü, düğün sandığı, kalp ve yemek kabı vardı. Böyle heykelcikler, katılımcıları tarih ve mekân bakımından kökleştiren gelenekle bağlantılıdır. Onlar aynı zamanda ritüel içindeki sözlü şiiri de etkiler. Ritüel katılımcıları ılık bir kış karşılığında mekânın ruhları tarafından bu sunuların yenileceğini umarlar (Chechaeva, 2010; Mandaeva, 2010).

Heykelcikler hazırlandıktan sonra yiyecekler tepsinin üzerine dikkatlice sıraya konulur. Bunlar; Koyunun kellesi ve eti, köfte, *lepyoshka* ekmeği, yağda kızarmış hamur işleri *borsok*, Altay tereyağı, bisküviler, tatlılar ve meyve suyudur. Arzhan her katılımcı için iki beyaz bez kurdele koparır. Bundan sonra, erkekler tapınağa gitmek için dağa doğru yola düşerler ve bu esnada heykelciklerin ve yiyeceklerin sunusunu (*tepsi*) taşırlar. Onlar dünyalar arasındaki eşğin aşağısında vadide gündelik yaşamdan uzaklaşırlar ve orada sonbahar ve kış arasında farklı bir dönüşüm başarılmış olmak zorundadır ve onların sahip olduğu o “mekânda olma” hissi yeniden güçlendirilir.

3. Ritüele Katılanlar

3. 1. Yaşayan Küre Tapınağı

Altaylıların inancında, doğaya ait her fikir bir ruha sahiptir ve buna ritüel sürecinde yaşayan/canlı bir katılımcı olarak algılanan Küre tapınağının mimarisi de dahildir. Bu tapınak, sunaklar ve etkinliğin hepsi iyilik elde edebilmek ve zevk gibi duygular hissetmek içindir (bkz. 4.2).

Tapınak, yerli bilgileri ve geçmiş deneyimleri bir araya getirmek ve bağlantıları kolaylaştırmak amacıyla inşa edilmiştir. Genellikle dağın yamacında yüksek bir yerde bulunur ve takımyıldızların üzerinde gezegenlerin belli görünüşleriyle ve dünyadaki kutsal yerlerle uyumludur. Ritüelin geçiş dönemi konumu gibi, o da katılımcıları hem fiziksel hem de hayali olarak yeryüzü ve gökyüzü arasında bir eşığe yerleştirir. Tapınağın çevredeki görüntüden ve gökyüzünden, kurumsallaşmış dünya dinlerinin çoğunda olduğu gibi, duvarlar, pencereler ve çatılarla ayrılmaması önemlidir. Ak Din’de katılımcılar üst ve orta dünyaların enerjileriyle birbirleriyle etkileşim kurmaya ihtiyaç duyarlar.

Küree tapınağı karmaşık sunaklar, ahşaptan kazıklar, bağlantılı dikmeler (*chaky*), bir çift ardıç ağacı (*bay kayın, yayık*) ve bazen bir çevre duvar ya da çit (*cheden*) –ten oluşur (Yamaeva 2010a:4).¹² Bağlantılı dikme ve ardıç ağaçları evrenin üst, orta ve alt etkileri arasındaki bağlantı noktasındaki *axis mundi* olarak ya da kozmik eksen olarak algılanır. Çünkü, Ak Din uygulayıcıları öncelikle ateş ve duman kolonlarıyla birlikte yukarıya doğru bakarlar ve bu orta dünyalara yolculukta ruhsal varlıklar, iyi şans ve faydalar aracılığıyla ve göğün farklı katmanlarına yolculukta ruhlara aracılığıyla bağlantılar arası kanallar sağlar. Bu

¹² 20. Yüzyıl başlarında, *küree* tüm ritüel alanı ve ana sunaklar için atıfta bulunuldu. Z. Khabarov’un 1908 haberinde ve bunun (2004:138) yayınlanan bir özetine göre, “eski inanışta” diğer sunaklar *sang* ya da *shiree* diye bilinirdi ve bu iki kelime de Moğolca’ydı. Gornyi (Dağ)-Altay’ın bazı bölgelerinde, *sang* terimi *tagyl* teriminin yerine kullanıldı (Yamaeva, 2010a:4).

potansiyel varışlardan dolayı kompleks bazen *kündü-küree*, “kabul” tapınak olarak bilinir (Tybykova, 2005:124).

Küre'nin bir anlamı da “daire”dir.¹³ Yamaeva'nın (2010a) önerisine bakılırsa *kur* terimi aynı zamanda dairenin anlamı ile bağlantılıdır ve ilişkiler ya da yaygın eylem aracılığıyla, bir halkanın insanları (*bir kura ulus*) ve akrabalar (*bir kura töröön*) tasarlamak için kullanılmıştır. Hem Kuladi hem de Aşağı Talda'da, içteki büyük sunaklar ile dıştaki daha küçük sunaklar yarım daire biçimindedir.

Tapınak ve sunaklar, kozmik ve dünyevi alanlar için ilişkiye yöneltmiştir. Bunun başlıca önemi güneş ve ayda Ak Din'in *foci'si*, Oyrot Han'ın elçisi Ak Burhan'ın yönetiminde ibadet edilir. Tapınağın yönü daima doğuya, doğrudan güneşin yükselişine bakar ve bazı sunaklar daire veya ay şeklindedir. Diğer sunaklar, ritüele katılım için davet edilecek ruh-sahibi (zi-ruh) kişilerle birlikte belli dağlara doğru yöneltmiştir. Ak Din'de Altay iki üçgen olarak temsil edilir. Bu üçgenlerden biri, Küçük Step Altay'da üç dağa; diğer üçgen ise Büyük Altay Dağ'ındaki üç dağa dayanır. Her üçgenin Altay'ın altı köşesini kuşatan üç köşesi vardır. Diğer Altay bölgelerinden getirilen taşlar sunaklara dercedilir/katılır (Shodoev ve Kurchakov 2003:79).

Bu alandaki katılımcılar Ak Din'in tarihi, göçleri ve tapınağın önemi hakkında yerel bilgilere sahiptir. Yamaeva (2010b) der ki, “*Biz, Altaylılar uzam-zaman kırılmazlığının bir parçası olduğumuzu hissederiz*”. Tapınağın tasarımı, Maniheizm tapınak mimarisinin olası etkileriyle birlikte sosyalizm öncesi tarihin derin geçmişiyle bağlantılıdır (Yamaeva, 2010b). Belki daha önemli bir şekilde, tapınak Altayların büyük acılar yaşadığı iki dönemde toplanır. Bunlardan ilki, 1756'da Cungar devletinin çöküşünde meydana gelen ve o zaman Altaylı kabileler de dahil birçok Oyrotlu batı Moğolistan'da Çin-Moğol birliklerinin katliamından bugünkü topraklarına kaçtığı dönemdir. İlk *küre* tapınağı ve *tagly* sunaklarını oraya vardıklarında inşa ettiler (Borboshev, 2006). İkinci dönem ise Ak Din'in baskı altındaki ilk yıllardır ve o dönemde katılımcılara saldırılmış hatta bazıları da öldürüldüler. Ak Din liderleri tutuklandıktan sonra 1930'lar öncesinde zalimce engellendiler. Çünkü o dönemde sıkı bir komünizm ve kolektivizm dayatılmıştı (Ekeec et al. 2004).

Bu acılara saygıdan ve sesin enerjisine ve kelimelerin gücüne inançtan dolayı tıpkı önemli ilahlar gibi liderlerin isimleri ve belli ritüel terimleri tabu (*bailu*) olarak düşünülmüş ve bunlar kasıtlı bir şekilde söylenmemiş. Yasak olan terimler içerisinde Ak Din, *shüüten*¹⁴ (*mürgüül* olarak değiştirildi)¹⁵ ve *archyn* ardıç (*jazhyl* ‘yeşil’ olarak değiştirildi) bulunur (Erokhonova, 2010). Ak Keree ya da “Beyaz Işık” olarak bilinen Chugul, onun üvey babası Çet Çelpen Abay veya Abaylar (büyükbaba ya da amca anlamındadır) olarak ilişkilendirilir (Shinzhina, 2004:140) ve 1936'da Kazakistan'da yakalanan ve sürgüne gönderilen Banaul Mandaev ise Ada (baba) olarak bilinir (Yamaeva, 2010b).

¹³ Klasik Moğol sözcüğü *küriye(n)* çevreleyen ya da manastır anlamına gelir. 13. yüzyılda “Büyük Daire” (Da Khüree, aynı zamanda Sovyet öncesi bir isimdir ve Moğolistan'ın başkenti, *Ulaanbaatar*, için de kullanıldı) anlamında “Moğolların Gizli Tarihi”nde kullanıldı (Jagchid ve Hyer, 1979:68) (Lessing, 1982:841).

¹⁴ Bazen *shüüten* diye söylendi.

¹⁵ Bazen *Murgul* diye okunan *Mürgüül* klasik Moğolca (Mo. *mörgül*, Lessing 1982:549) ve Oyrot kökenindedir (*mörgü-*, Baskakov, 2005 (1947):111).

Ayrıca taşların yerleştirilmesindeki düzen tapınak ve kabile arasında bir ilişkiyi sembolize eder. Bütün boyların sahip olduğu kutsal bir dağ vardır ve bu dağlar, tapınağın topografik bölgesine dayanır. Burada benzer şekilde görünüm doğrudan tapınağın aşağısındaki vadide uzanan boyun köyü ile Bunların yanında, büyük dairesel taşlar arasında, bir metre yükseklikte bir sunak biçimi inşa edilir ve taşlar, boy üyeleri tarafından göç öncesi topraklardan getirilir. Sunak inşası her boya göre değişiklik gösterir. Örneğin; *Tölös* boyunun üyeleri tepenin ucunu beyaz taş koyar.

Daha sonra Sarı Bür'ün aracılığıyla "canlı" olarak algılanan tapınağı, mekânı ve göğü, kozmik ve yersel dizmeleri ve şekilleri ve eski inançlarla ilgili materyalleri, boyun geçmişi ve Ak Din'i bağlantılayan çok boyutlu toplantıların da mekânıdır. Bu alanda, ritüele katılanlar çağdaş dünyada kendileri için "mekânda olma" duygusu yaratmak amacıyla hareket ederler. Tapınak alanındaki dairesel şekiller ve bunların kişiliğe olan etkileri Ritüelde yapılan dairesel hareketler ve güneşe karşı yapılan jestler aracılığıyla gösteride uyandırılır. Dairesel hareketler, yaşam gibi ritüel önemiyle hayvan kurbanı ve yiyecek sunmak evrenin farklı boyutları arasındaki enerjinin sirkülasyonunu güçlendirir (Eliade, 1971 (1949): 98,163). Soy ve soyun diğer boyutları, ataları enerjinin sirkülasyonunun *loci-sine* benzer. Çünkü ata ruhları torunları aracılığıyla yeniden doğar. Böylelikle, dairesel hareketler doğum ve ölüm döngüsünü de ifade eder. Nihayetinde, dairesel jestler/hareketler mevsimler üzerinde dünyanın hareketini sağlar.

3. 2. Kozmik Varlıklar, Tanrılar ve Burhanlar

Ak Din panteonu birçok tanrıları, burhanları, ruhsal koruyucuları ve mekânın ruhlarını içerir ancak bizim çalışmada/çalışmamızda sadece Sarı Bür ritüellerine katılanlar yer almaktadır. Katılım yemek, oturmak ve katılımcıların tecrübe ettiği enerjinin biçimlerini deveren ettirmek için tapınağı ziyaret etmek; kutsanmış-kısmet (alkış-buyan) istekleri almak; mesajlar göndermek suretiyle oldu.

Altaylılar'a göre Gökyüzü (Tengri) tek parçadan oluşan bir boşluk değildir fakat belli ruhların evini ve yaşam alanını oluşturan sekiz seviyenin bir dizisine ya da tonozlara (chaikamakh) sahiptir (Shodoev ve Kurchakov, 2003:73-77; Shodoev, 2009:201). Şamanizm'in yedi seviyesindeki belli sayıdaki zıtlıklar ve Ak Din'in tercih ettiği sayılarla bile ilişkilendirilir. En üstte bütün tonozları birlik içinde elinde tutan kutup yıldızı (Altın Kazık) bulunur. Bunların ötesinde Süt gölü uzanır ve bunun çevresinde bir bireyin kaderine hükmeden beyaz ve sarı çiçeklerle Üç Kürbistan yetişir (Yamaev, 2006). Şamanizm ve Tengrizm'in manevi komplekslerine özgü bir kavram olan Tanrı/Tengri, ruhların deposu, göksel varlıklar ve özel güçlerdir. Bu güçler insanüstü düşünülduğünde, gücüyle insanları korur ve bağışlar.

Çağdaş Ak Din'de, Üç Kürbistan farklı yönlerde karmaşık bir fikrin yorumlanması haline dönüşür ve Yamaeva bunu şu şekilde tanımlar:

Üç Kürbistan, her şeyin yaratıldığı Üst Dünya'nın kozmik bir maddesidir. Bu evren veya kozmozda serbest bir şekilde hareket eder. Üç Kürbistan ışık veya ışık biçiminde gelebilir ve suçlu insanları yıldırım çarpmasıyla cezalandırabilir. Bu bir yaratıcıdır [Jaiachy "kaynak"] ve o her şeyi görür ve bilir. Aynı zamanda o her insanın içinde öz

olarak bulunur. Orchylang Ochilang fiziksel kozmos iken Üç Kürbistan ruhla dolu kozmosdur.

Sarı Bür ritüelleri boyunca ardıç ve duman aracılığıyla Üç Kürbistan'a övgüler, dualar ve *jarlyk* ritüel liderinin kutsamasında mesajlar gönderilir ve ruhlar topluluğun davranışları üzerine şefaet etmesi için aracılık eder. Üç Kürbistan elçisi (*jarlyk*) aracılığıyla katılımcılarla konuşur. Burhanlar da uzunca dikilmiş dikme veya kayın ağacı üzerine ayrı ayrı takılı büyük bayrakların üstüne iner (Fotoğraf 1).

19. yüzyıl İncil çevirilerinde Kудay'ın tektanrıci fikri Tanrının Altayca karşılığı olarak kullanılmıştır. Erken Ak Din uygulayıcıları Burhan kavramını Kудay'ın yerine koymak istemişler. Burhanlar Ak Din dünya görüşünde ve ritüellerde hazır ve hakimdirler. Fakat, Kудay bazen Tengri yerine bazen de Tanrılar (kudaylar) için genel bir isim olarak kullanılmıştır.

Ak Din uygulayıcıları Şamanist tanrı Ülgen'i de benimsemişlerdir (Anokhin, 1994 (1924):9) fakat bunu *aru tös* (saf ataları ya da boy ruhları) için kapsamlı bir isim olarak kullanırlar (Vinogradov, 2003:118). O zamanlarda Ülgen kişileştirilmiştir. Onun oğulları takımyıldız Jetti Kan'ın (Yedi Kahramanlar, Küçük Ayı veya Büyük Ayı'ya denk düşer) yedi yıldızıdır. Bunlar, Altay boylarının müesseselerinde yer alanlardan beyaz ruh koruyucularıdır (Schodoev ve Kurchakov, 2003:75). Onun kızları Ak Kızlar veya Mechin (Maymun) olarak bilinir ve bizim *Pleiades* dediğimiz bir takım yıldızıdır. Bu kızlar da beyaz ruhlardır ve yaşamın başlangıcında destek verirler ve iyi hareketleriyle bizi güçlendirirler.

Eeler (mekânın ruhları) özel olarak tagyl sunaklarında akşam yemeğine davet edildiklerinden bu yana Sarı Bür ve Yeşil Bür ritüelleri süresince büyük öneme sahiptir. Özellikle, çevreleyen dağların ruhsal sahipleri ve buna boyların dağları da dahil olmak üzere gönderilir. Altay'ın manevi sahipleriyle bir tutulan Ak Burhan, Altay İzi, özel bir yerde oturmaya davet edilir.

Sesli olmayan kelimelerin sistemi kutsama ve şans için istekler süresince bu manevi komplekse uygulanmış. Örneğin, Üç Kürbistan Üst Jayan ya da Üstte yer alan Jayan (Öröö Turgan Jaaan) (Mandaeva, 2010) gibi sözler aracılığıyla yer değiştirilmiş ya da diğer ruhsal varlıklar ve burhanlarla birlikte "Saygın Biri" (Kayrahan) ve "Yaşlı" (Örökön) diye söylenmiş. Ayrıca daha geniş metaforlar da kullanıldığı görülür. Örneğin, Buramailu Ödükti kutsanmasının gereksiniminde, geleneksel beyaz keçe çizimi Cungar devletinin çöküşünde; Altaylar nasıl Rus devletine katıldı? ve fakirleşti? ve Altay onların hayatta kalmalarına nasıl yardım etti? (Yamaeva, 2010b).

3. 3. Destansı Kahramanlar ve Destansı Dünya

Destansı dünya ve bunun kahramanları Ak Din ritüellerine geçer ve Altaylı destan anlatıcıları Ak Din ile dünya çapında tanınırlar. Örneğin, Meşhur *kaichy* destan anlatıcısı Alksei Grigor'evich Kalkin'e göre gökte sekiz burhan ve daha aşağı seviyede yedi burhan bulunur (Schodoev ve Kurchakov, 2003:73).

Yukarıda açıklanan sebepler için isim tarafından bahsedilmeyen destansı kahramanlar Ak Din panteonunun bir birimidir. Üç Kürbistan, Ak Burhan ve *Jer-Ene* (Toprak Ana) gibi *Foci*

ibadeti, Altay'lı kahramansı destanlarında özel görevleri üstlenen karakter olarak ortaya çıkar. Örneğin, Üç Kürbistan yaşlı çiftlere ya da büyüsel atlara bir kahraman çocuk verebilir. Tengeri Han da kızı ölüyü tekrar hayata döndürebilen bir karakterdir.

19. Yüzyılda V. Rus misyoner I. Verbistski, Ak Din'in savaşı ve koruyucu ruhların destanlarında yer aldığını ilk not eden kişiydi (1993 [1893]:117,120). Üç kahraman önemlidir. Bunlar; Oyrot Han ya da Galdan-Oyrot, Şunu ve Amarsana'dır (Danilin 1993 (1932):59) ve bunların hepsinin Batı Moğol Cungar devleti (1630-1756)¹⁶ ile bağlantıları vardır. Bunlardan ikisi, Galdan-Oyrot¹⁷ ve Amursana, tarihi figürlerdir. Oysa birçok Altay destanında ve modern masallarda ve şarkılarda yer alan/ön plana çıkan Şunu'nun kimliği ise belirsizdir. Onlar Altayların sözlü edebiyatında birbirinin yerini alabilen üçlü kahraman motifi olarak ortaya çıkar ve Kürbistan'ın yakın paylaşımının gücü üzerine Tibet'in Sezar'ı ve Moğolistan'ın Cengiz Han ile karşılaştırılmıştır (Vinogradov, 2003:122-26).

Üçlü kahramanlardan geriye kalan Oyrot destan kahramanı Jangar'dır. Onun yeteneği Cungar Devletinin ilk yerleşim çevrelerinde geniş bir şekilde yayılmış ve bu bölgeden göç edenler arasında da görülmüştü. Altaylıların destan versiyonu 38.000 satır uzunluğunda ve Ak Din ritüellerinde kullanılan Ak Din övgüleri gibi Ak Din'in ilkelerini oluşturur (Yamaeva, 2010b). Üç Kürbistan, Jer-Ene'nin (Toprak Ana) koruması altında yükselen savaşı Jangarlar yaratır. Jangar'ın görevi şeytanı ortadan kaldırmak, yanlış yapanları cezalandırmak ve dünya barışını kurmaktır (Yamaeva 2010a:6).

Üst Talda ritüelinin *jarlyk* lideri Arzhan Közörokov kutup yıldızının (Altın Kazık) kahramanı olarak hitap eder/konuşur. Ancak bunun için bu bağlamda yıldızlar ve kahramanlar üzerine daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.¹⁸

3. 4. Beşeri Katılımcılar

Birçok ritüel uzmanı şuna katılabilir:

Elçi (Jarlık/ jarlıkçı): Bu ana figür kadın ya da erkek olabilir. Elçinin söz, buyruk ve davranışlarıyla ilgili geleneksel bilginin elde edilmesini sağlayan ritüele öncülük eder. Bu hareketlere ateşin harlanması, kutsal kaseden süt votkası (arak) ya da süt serpilirken (süt ürüstep) etrafı dolaşma ve katılımcıların ve mekânın ardıç ile temizlenmesi de dahildir. Aynı zamanda elçi kutsal metni okuyabilir, tam övgüler yapılabilir ve kutsama ve bereket

¹⁶ Cungar devleti batı Mogolistan'ın çoğunu, Tuva'nın bir kısmını, Cungarya'yı (Altay dağlarının güneyi), doğu Türkistan'ı (günümüzde Çin'in Xinjaiang bölgesi) ve Baykal gölü yakınındaki Buryat Moğol bölgelerini kapsıyordu.

¹⁷ Galdan-Oyrot iki tarihsel Gladanlardan birine sahip olmuş olabilirdi. 1677'de Cungarların hanı olan Karakula Bogatyr Kontaisha'nın oğlu Galdan (1644-1697) ilktir (Danilin, 1993 [1932]:59). Galdan'ın hanlığı süresince, Dörvön Oyrat (Dört Oyrat) aşiret müttefikliği Koşutlar, Torgutlar, Cungarlar ve Dörbetler arasında şekillendi (Fang 1943:265). İkincisi Galdan Kontaisha'nın yeğeni ve muhtemelen Şuni'nin kardeşi olan de Galdan-Tseren'dir (Fang 1944:757-59). Cungarların soyağacına göre 1727'te babasının öldürülmesinden sonra Cungar'ın *kongtaichi*'si haline gelen ve 1745'te ölen Galdan Tseren'dir.

¹⁸ Pegg, 2001:116-18, Altay Urungay destansı kahramanlarının ilişkileri için yedi yıldız takım yıldızına bakınız. Doloon Burhan Od (Yedi Yıldız Burhan)

isteklerinde bulunulabilir. Elçi, manen (eelü)* dolu olmalıdır ve böylelikle geçmişi görebildiği ve işitebildiği gibi ruh çıkarabilir, iyileştirebilir, kehanette bulunabilir ve kötü güçleri kovabilir. Daha da önemlisi Elçi, Burhanları ve ruhları ritüele katılmaları için tapınağa çağırır. Ak Din'in başlarında, erkek elçi süt beyaz ceket (ak süt don) ve başlık (kalban börük) giyer ve saçlarını örerd (Sagalev, 1992:158). O bir kırbaç (kamçı), yıldırım (ochyr), bakır ya da pirinç bıçağı (kylysh), kutsal kase (aiak), kutsal metin (sudur), küçük kaval (ayus) ve ardıç (archyn) kullanır (Ukachina ve Yamaeva, 1993) ve bazen de Şaman davulu çalar (Chachiyakova, 2010).

Alkışçı (alkyshchy): Bu alkışçı gösteriyi ritmik olarak yöneten ve Ak Din'in ideolojik esaslarıyla aşılmiş sadece şiirsel dörtlükler konusunda uzmandır. Onlar hem övgüler sunar hem de kutsama ve bereket isteğinde bulunurlar. Alkışçı ruhla beraber olup başka dünyalardan gelen kadim ya da doğaçlama kelimelerle doludur (Borboshev, 2006). O ardıç dalını serpererek arındırır. Günümüzde bir tek kişi elçinin ve alkışçının rolünü yapabilir.

Şarkıcı (shabychy): Burhan'ı öven jangar şarkılarını (jangar khozhong) söyleyen kişidir. 20. yüzyılın başlarında dua toplantıları süresince, üzerinde beyaz, sarı ve mavi kyira kurdelalar, düğmeler ve bez parçaları (Ukachina ve Yamaeva 1993) olan özel kıyafetler giymiş temiz (virginal: bakire) kızlar tarafından jangar şarkıları söylenir (Kleshev, 2004:267).

Koltukçu (koitukchy) Tapınağa yiyecek taşımak, ateş yakmak ve Kutsal kabın yeniden doldurulması görevi olan bir "yardımcı"dır. Kabile üyeleri yemeğin hazırlanmasına ve sunulmasına, kutsal kurdelelerin asılmasına ve ritüel hareketlerine katılırlar. Onlar "Rab, bırak olsun! Rab, bırak olsun!" ("Baş bolzın! Baş bolzın!") söyleyerek kutsanma isteklerini desteklerler, duayı bereketlendirirler, diz çökerler (chege) ve tamamen yere kapanırlar.

4. Kuladi: Sürekli Değişen (Kaleidoscopic) Bağlantılar

4. 1. Kozmos, Tarih ve Yurt

Kuladi dağ tapınağında düzenlenen ritüel boyunca, toplanmış değişken bağlantıları devam ettiren yönler aşağıdaki şekilde aktif hale getirilir. 2006'da, Tölös kabilesinin kalıtsal lideri Erke Kakhinovich Yamaev bu bağlantıların nasıl yayıldığını alkışçısının aşağıdaki pasajları okumasıyla bu bağlantıların nasıl yayıldığını gösterdi:

Ay ve Güneş ile Beyaz Gök,
Altay İzi Ak Burhan
Güneş ve Ay ile Mavi Gök
Güneşin ışığı, Ak Burhan

Ritüel lideri ve katılımcılar Ay ve Güneş'i Tapınağın mimarisi ile sekiz sunağın en geniş ve en doğusunu "Güneş Ana" (Mandaeva, 2010) ve ikinci en geniş olanı "Ay Baba" adlandırarak irtibatlandır. "Ay-Güneş" ve "Güneş-Ay" kelime çiftleri bu sunakları sadece

* Sözcüğünün okunuşu "Ee" olup sahip olma ya da içinde bulundurma anlamına gelmektedir (ç.n.).

fiziksel gezegenlere değil bilakis kozmik madde olan Üç Kürbistan'a da bağlar. Bu bağlantının ateş ile nasıl kurulduğunu Yamaev şöyle açıklar:

Üç Kürbistan için bu “ateş obo”¹⁹ üzerinde ateş ritüelleri ve kurban sunuları (sang) yapılır. Dairesel kısımda ateş yakmak için ardıç dalları kullanılır.²⁰ Ardıç, tereyağ ve kuzu eklenir ve ateş yükseldiğinde Üç Kürbistan'ı selamlar.

Ritüel katılımcısı Valentina Chechaeva bunu detaylandırır:

Üç Kürbistan için ateşin üzerine yiyeceği koyarlar ve ateşin şerefine bir kutlama sıralanır. Kuzunun başı (sang) - kurban- her şey ateşe konur.

Onları üst seviye Üç Kürbistan'la irtibatlandırmaya ilaveten, katılımcıları “Ay-Güneş” ve “Güneş ve Ay” sıfatlarıyla Ak Din tarihine bağlar. Çünkü, Oyrot Han'ın asıl elçisi Ak Burhan Ortodoks Hristiyanlığı terketmelerini emredip Ay ve Güneşe ibadet etmeleri emreliyordu.

Ak Burhan (White Burkhhan) benzer değişken konstümlere sahiptir. Ak Din ibadetlerindeki ana nesnelere gibi, Oyrot Han'ın asıl elçisi, beyaz elbiseler giyen ve katılımcılara mesajlar ileten elçi vasıtasıyla somutlaştırıldı (Vinogtadov, 2003:129; Sagalaev, 1992:158). Yamaev'a göre, ritüel boyunca keçeden yapılmış küçük beyaz bir halı üzerinde oturmak için Ak Burhan'ı Tapınağa yukarıdaki pasajla çağırır. Bu çift elçi tapınakta hazır bulunur ve ritüeli geçmiş Ak Din etkinliklerini çağdaşlarıyla uzam ve zamanla bağlantısını kurar. Yamaev aynı zamanda Ak Burhan'ı Altay'ın manevi sahibi Altay Eizi ile eşleştirir.

4. 2. Cungar (Jangar) Şarkıları

Katılımcıların becerilerine göre modern Ak Din ritüelleri değişir. Kuladi'deki gibi şarkıcıyı (shabychy) hiçbir topluluk dahil edemez. Her ikisi de Kuladi'de doğmuş olan Valentina Todoshevna Chechaeva ve Elena Tölösövna Mandaeva, kendi köy tapınaklarındaki ritüelde Cungar şarkılarını (jangar kozhong)bu görevi söyleyerek yerine getirir. Ritüelde yiyecek sunumlarının yapılmasının ardından şarkıları söylemeden önce yaşananları Elana şu şekilde açıklar:

İlk olarak, alkışçı (*alkyshchy*) tüm sunuları arındırmak için ardıçın bir dalını kullanır. Bu noktada, herkes ayakta durur. Daha sonra bu kişi alkış övgüleri yapar. Sonra o iki kutsal kyira kurdelelerini ateşin etrafında onları arındırmak için döndürür sonra onları sunakların önündeki üç kayın direği arasına gererek bağlar. Erkekler aynısını yaparlar ve bu işlem kadınlar ve çocuklar da tekrarlar. Biz gereken kutsal kurdeleyi bağlarız ve bu kuşak beyaz olmalıdır. Bu bizim düşüncemizde Üst seviyeden gelen isteklere göre yapılır. Biz sunakları güneş yolundaki (saat yönünde) dolaşırız ve ayakta dururuz. Herkese içmesi süt ikram edilir ve ardından şarkı söylemeye geçilir.

¹⁹ *Obo*, mekânın ruh sahiplerini içeren taş yığınıdır. Bunlar arazinin birçok yerinde bulunur. Örneğin, vadinin başlangıcında, yüksek dağ geçişlerinde ya da güçlü bir nehir aracılığıyla ve güven dönemleri için ruh sahiplerine sunularda bulunulur. Burada, Yamaeva Üç Kürbistan'a sunulanlara paralel bir görünüm çizer.

²⁰ O, Kuladi tapınağının arkasında dikdörtgen biçiminde olan ancak önünde at nalı şeklinde olan fırın sunağına atıfta bulunur.

Duruma ve etnik kökene göre tarzlar ve metinler farklılaşabilir. Biz burada sadece Kuladi'deki Sarı Bür ritüelleri ile ilişkili olan Cungar şarkılarına bakarız. Destan anlatıcısı Yalatov şöyle söyler: (Yamaeva, 2010b): “*Cungar şarkıları Burhan'ı över.*” Bu şarkılar katılımcıları Ulu Burhan'a (Üç Kürbistan) ve Ak Din ideolojisine bağlar. 2010 yılında Kuladi'de müzede karşılaştığımızda Valentina ve Elena bize onların 2010 yılında Sarı Bür'de göğüs (*kögüs*) tarzında ve katılımcıları Burhan'a yeniden bağlayan (Şekil 3) bir Cungar gösterisi yapmışlardı.

Altın bir dizgine koymak için,
Burhan bir at yarattı,
Ak-Dünya'da (Altay) yaşamak için
Burhan bizi yarattı,
Burhan insanları yarattı.

Şekil 3: Kuladi'de Valentina Todoshevna Chechaeva ve Elena Tölösövna bir ritüelde Cungar şarkıları söylerken, 2010. (Fotoğraf: Carole Pegg)

Onlar ritüel boyunca sık sık sunaklara bırakılan çiçeklerle ve tüm göçebeler için önemli olan atlarla önemli olan Ak Din motiflerini kullanan Altay'ı övdü.

Mavi çimen baş, mavi çiçek,
Mavi atım bunu yerse bu ipeksi olacak,
Mavi vadinin başı, mavi-gök,
Ritüel yaparsak ruhumuz aydınlanacak.
Beyaz çimen baş, beyaz çiçek,
Beyaz-gri atım bunu yerse bu ipeksi olacak,
Beyaz vadinin başı, beyaz gök,
Ritüel yaparsak ruhumuz aydınlanacak.

Diğer bağlantılar da kuruldu. Güneşe doğru oturan yüzler Kuladi köyünde ve Karakol nehri vadisinde söylenenlerle beraber ilişkiler kuruldu.

Ateşli yeşil atlarla,
Karakol mekânı oluşturuldu,
Çocukluktan beri,
Kuladi yerinde oynadı.
Mavi ışıklı mavi-gri yeşil atlarla,
Karakol mekânına özen gösterildi,
Çocukluğundan beri iyi gelişti,
Bizim neşeli mekânımız, Kuladi.

Daha sonra, onlar övmüş oldukları ruh sahibi Altaylardan ve mekânlardan kutsama ve şans dilediler.

Onlar Altay Eezi'ye seslendiler: *"Bize bak, bize yardım et!"* Onlar sonra Üç Engmek dağına ve Karakol nehrinin kaynağına övgüde bulundular ve buralardan kutsama ve şans dilediler.

Ayrıca, gösterinin şekli topluluk şuurunu güçlendirir. Elena'nın açıklamasına göre hatta bu ilk kez o Valentin tarafından tekrarlanan şarkıyı söyler ve tüm sunumlarda böyle devam eder. O bunun *"bir koro gibi"* olduğunu dile getirir: *"İnsanlar nasıl söylendiğini bilmeseler bile söyleyenlere katılırlar"*. Bu şarkıların devamında dört ana yöne doğru süt serpildi ve topluluk *"Baş bolzın"* söylemek için tekrar bir araya geldi. Sunaklara eğildikten ve dua hareketleri yapıldıktan sonra sonbahar ritüelinde şu şarkıyı söylediler.

Kahverengi taşlı tapınak,
Tapınağımız onları sevebilir,
Kahverengi çiçekli Altay,
Ritüel onları sevebilir.

Bahar ritüelinde ise şu şekilde söylenir:

Mavi-Gök taşa çarptı,
Sunaklar bunu beğendi,
Mavi çiçekli Altay'ımız,
Ritüelimiz bunu beğendi.

Her iki versiyonda da ilginç olan nokta tapınak, sunak, ritüel süreçleri ve Altay'ın canlı ve duyguların katılımcıların nasıl algıladığını açıklar.

5. Aşağı Talda: Geleneği Doğaçlama

5. 1. Ritüel Eylemleri

Aşağı Talda'da dik ve karlı dağ yamacına tırmandıktan sonra, bizim on iki kişilik grubumuz tapınak kompleksinin aşağısında durdu. İki farklı kayadan biri icra mekânının doğu tarafını diğeri de üç ana sunağın uzağını belirler. En doğudaki sunak, fırın (ocak), kabilenin köyüne yuvalanan yerde vadinin aşağısına doğru bakıyordu. İkinciden önce, üç kayın direkleri arasına iki hat çizildi ve batı bitiminde daha sağlam bir kayın direğine beyaz bayrak (*maany*) asıldı. Üçüncü sunağın önünde beş küçük sunak duruyordu ve alanın batı bitimi işaretlenen yalnız bir kayada son buluyordu.

Önce erkekler girdi ve içi boş sunağın içine odun ile ateş yaktılar. Ateş yandığında kadın ve çocuklar ritüel alanına girdiler. *Jarlık* ritüelinin lideri olarak hareket eden Arzhan ve kutsama ve şans uzmanı alkış (*alkysh*), sonra iki kutsal kurdeleyi arındırıcı dumanın içinde döndürdüler. İlk iki kayın direği arasında bir hat çekmek için onları bağladılar ve ocağın etrafında döndürdüler. Ak Din'in erken dönemlerinde erkekler kendi kuşaklarını bağladılar kadın uygulayıcılar tarafından örgünün aşınmasıyla sağ elle başının gerisine doğru bağlayarak aynı şekilde yaptılar. Valentina Bachiebaeva kendi kutsal kurdelesini ikinci hata bağladı ve diz çöktü. Bağlama sonrasında, herkes büyük ve küçük sunaklar arasında [Şekil 4], son taşın etrafında ritüel alanının gerisinde yarı daire oluşturmak üzere işlemi tekrar ettiler. Onlar, orada geleneksel tarzda bir dizi yukarıda kalacak şekilde otururlar. Kadınların sol dizi erkeklerin ise sağ dizi yukarıdadır. Arzhan heykelciklerin hangisinin birinci büyük sunağa ve hangisinin ikinci sunağa konulacağını önerdi.

Şekil 4: Aşağı Talda küree’de kadın katılımcılar bir kyira kurdelesini bağlayıp arandıktan sonra iç ve dış tagyl sunaklar arasında yarım daire şeklinde dönerken, 2010. (Fotoğraf: Carole Pegg)

Bir yardımcı Arzhan *jarlykchy/alkyshchy*²¹ kutsal kaseyi doldurmak için diz çöktü. Arzhan sütü ocak sunağı ve büyük sunaklarla beraber heykelciklerin, kutsal kurdelelerin üzerine serbestçe tahta bir kaşıkla serperken sessizce kutsama ve şans istedi. Duyulabilen sözler şunlardı: “*Jakshy bolzyn, jakshy bolzyn, jakshy bolzyn. Chöök!*”²² (Şekil 5). (Yahşi olsun, Yahşi olsun, Yahşi olsun, Çök!) Valentina, ardıc dallarına arasına bağlanan beyaz bezi çözdü. Arzhan birini tutup yaktı ve onu ritüel alanının her yerini arındırmak için salladı.

²¹ Bu terimlerin açıklaması için yukarıdaki 3.4’e bakınız.

²² Radlov chöök’ü çökmek ya da diz çökmek şeklinde çevirir (1893:2034) ve Baskakov ise putlara süt serperken seslenme olarak kullanır (2005 [1947]:180).

Şekil 5: Aşağı Talda *küree*'de Arzhan jarlyk kutsayan ve şans getiren (*alkysh-byian*) pasajları ezberden okurken yardımcısı da süt serperken onun başını okşar. *Şatra* sunumları bir *tagyl* sunağının üzerindedir ve *kyria* kurdelesini boyun köyünün aşağısı arasında yatan yer hattında doğru dikili direkler arasına bağlıdır. (Fotoğraf: Carole Pegg)

Akabinde, Arzhan ateşe ekmek ekledikten sonra iki kadın yardımcı tarafından elde tutulan çanaktan kuzunun başı ve pizolası seçilerek kutsama isteği söylerken eklendi. Valentina Bachibaeva her bir sunağın önünde diz üzerine çöktü. Sonra, Ak Din'in ilk kadın uygulayıcılarıyla bir bağ kurulması için iki örgülü bez yardımıyla bağ kurup boynunu öne doğru eğdi ve her büyük sunaktan önce başını toprağa değdirir. Erkekler ateşe daha fazla ekmek parçası atarlar, şapkalarını çıkarırlar ve onların yaptıkları gibi başlarına çarparlar. Valentina bir yemek tabağı alır ve bunu ateşe eklemeyen önce başının etrafında dört kez daireler çizdi (Şekil 6).

Şekil 6: Aşağı Talda küree’de Valentina Bachibaeva, ocaktaki ateş aracılığıyla Üç Kürbistan’a yiyecek sunumu yaparken, 2010. (Fotoğraf: Carole Pegg)

Arzhan’ın bir saat süren icrası, geleneksel inançların köklü bilgisi ile kişisel yaratma ve doğaçlama uygulamalarını birleştirir.²³ Onun geleneksel pratikleri arasında süt serpmeye, beyaz elbiseler içinde ardıç taşıma, arabulucular olarak kaplar *jaiyk* kullanma, kutsama isteme, Altay kozmolojilerinin metinlerini birleştirme, sestem uzaklaşma pratiği ve destansı motifleri ve kavramlarını kullanmayı kapsar. Onun sahip olduğu yaratıcılığın içinde boğazdan şarkı söyleme (*kai*) ve kendisine eşlik eden kopuzu *topshuur*²⁴ kullanma vardır. Onun katılımcılara “Mekân’da olma” hissini kazandırmada nasıl yardımcı olduğuna bir göz atalım.

5. 2. Kutsama ve Mekân

Katılımcıları geleneksel kozmolojik terimlere yöneltmek için, Arzhan’ın ilk isteği geleneksel Altay bilgisine (*bilik*) göre Gökyüzü’nün sekiz tonozu için bir kolon olarak görev yapan ve dağlarla yeryüzüne doğrudan bağlanan Altın Kazık ya da Kutup Yıldızı kahramanına hitaben geleneksel pasaj formunda (*alkysh*) kutsanmasıdır. Kutsama, bağışlama gücü olan kahraman koruyucu ruh bembeyaz Gök’ten (*Ak-Ayas Tengeri*) görür ve orada, göksel ruhların

²³ Bu, kayıt için sahnelenmiş bir ritüel değildi fakat bizim davet edildiğimiz bir topluluk ritüeliydi. Arzhan tapınak sunaklarının civarına tahmin edilmez bir şekilde taşındı ve mütevazı kalmayı dener ve katılımcılar için ritüeli bozmaz. Elimden geldiği kadarıyla kaydettim. Bazen, kaydımdan uzağa gittiğinde bile Arzhan fısıldadı ya da başına doğru döndü. Sözlü geleneğin herkesin bildiği gibi zordur ve Arzhan eski, özelleştirilen ve anlaşılması güç terimleri kullandı.

²⁴ Rusça: topşur (topshur)

reenkarnasyon için beklediği dördüncü kubbede hazır beklerler. Arzhan orta ve üst dünyalarda ruh sahiplerinin ya da bir tanrının saygı ifadesi olarak “*Kayrahan*” kullandı (Radlov, 1893:22):

Kutup yıldızım,

Altay-Yeryüzü korundu,
Kahraman kutup yıldızı,
O kutsanmış,
Ak-Aias’tan görür,
Kayrahan baş olsun.

Arzhan kutsamayı devam ettirdikçe, Altın Kazık’ın dengeyi, düzeni ve yeryüzünün ve orada yaşayanların korunmasını sağlayan Altay inancına atıfta bulundu. Yıldız sarsılırsa yerin eksenini de aynı şekilde olur ve ardından afetler meydana gelir. Aynı şekilde Altay’ Altın Kazık’a bağlayan Altay inancına göre çocuğun anneye göbek bağıyla bağlandığı şekildedir. Hayatın ve gerçekliğin iki boyutu birlikte bulunur ve biri diğerine bağlıdır. Bu yüzden, Altay sıklıkla “Göbek Bağı” olarak adlandırılır.

Dünyanın insanları barış içinde yaşayabilir,

Yeryüzü azaltmaz,
Yeryüzü sallamaz,
Altı köşeli Göbek Altay,
Baş olsun,
Zırhın²⁵ güçlü olsun.

Arzhan, düzeni devam ettirmek için Üst ve Orta dünyanın ruhları arasında barışı korumaya çalışır. Böylelikle o atalarının savaşmamasını istedi (*Öbökölör, Öbökölör tartyshpazyn*) :

Talay Han öfkelenmesin,
Kutsal su kaynaklarının ruhu olsun,
Öfkelenmeyin,
Kavga etmeyin....

Kuday’dan (Tanrı) türeyen bütün hayata atıfla Arzhan şöyle dedi:

Halkımız,
Onlar zırlı güçleri olsun,
Tanrının bahsettiği yaşam,
Barış içinde olsun.

²⁵ *kuiak*, (güçle zırhlanmış) iç Asya boyunca Gök’te ve gözle saptanabilen ruhlardan koruduğuna inanılan bir iç güçtür.

Arzhan'ın istekleri –isimlerini doğrudan söylemekten kaçındığı- Altay Eezi, Üç Kürbistan, Ülgen ve burhanlara baştan sona yönelir. O aynı zamanda belli kozmik kubbelerde onun ulaşmak zorunda olduğu istekleri belirledi. Örneğin, karanlık enerjiler dışarı çıktığında aydınlık enerjilerin maksimum etkilemesi için bu ritüel yeni ay bağlamında yer alır. Çünkü Arzhan, süt serpinitlerinin sekiz katmanlı Gökyüzü'nün beşinci katında bulunan saf mavi gökte bulunan Ay Burhan'a ulaşmasını ister:

Beyaz süt serpintileri
Saf Mavi Gökyüzü'ne ulaşabilir.

Arzhan, bu ruhsal enerjilere ve mekânlara ulaşmak amacıyla tanrılara, ruhlara ve burhanlara yalvaran araçların birçok biçimini kullandı.

5. 3. Ruhsal Araçlar

Arzhan tarafından hazırlanan beyaz kurdeleler arındırıldıktan sonra asıldı. Arzhan'ın kutsama ve şans için onlara süt serpmesi ve fısıldaması gibi ruhsal araçlara sunuldu. Herkes sessizce sahip olduğu kutsal kurdeleye umutları ve ihtiyaçları için seslendi.

Arzhan'ın insanları, tapınak kompleksini ve sunumları arındırmak için yaktığı ardıç "ee" ruhları taşıdığı için "eelü" diye adlandırılır. Bu ruhlar hem Ak Aias'ın kelimelerini duyabilir hem de dördüncü kubbeye ve Üç Kürbistan ile sohbet eder. Dahası, onlar insanları iyileştirmek için ardıç kullanabilir ve bu sayede ardıç "ilaç ardıç" halini alır.

Bizim ruhla yüklü ardıcın gücü ruha sahip olsun,
Zayıflamasın,
İnsanların akıllı olsun,
Kötü düşünceleri düşmesinler,
Bizim kutsal ardıcımız güçlensin,
Zayıflamasın,
Gelişsin.

İnsanlardaki iyi kötü şeyleri gördüm.
Ak Aias'ın konuşmasını duyuyorum, duydum.
Üç Kürbistan'la konuşurken,
İlaç ardıç,
Büyüsün, zayıflamasın.

Arzhan, kurdele hattının en sonunda bulunan kayın direğine yerleştirilen ve dalgalanan büyük beyaz bayrağa (*maany*)²⁶ seslendi. Bayrağın güçlü olması, iyi şans getirmesi ve kutsaması gibi kapasitesinin devamını isteyerek seslendi:

İnsanlar şansla yaşasın,
İnsanlar kutsanmış yaşasın,
Tabu bayrak kutsandı,

²⁶ *bairy* olarak da söylendi.

Ruh yüklü bayrak,
Kayrahan, Tanrım buna izin ver.

Bu büyük bayrak sadece ritüel lideri tarafından tek başına dikilebilir. Çünkü orada tanrılar oturabilir. Daha sonra, Arzhan ruh sahipleriyle *Koroty- Bazhy'e* hitap ederek neşelenmeye devam eder ve aşağıda devam eden dizeler bize vadideki Koroti nehrinin kenarında bulunan dağı anlatır:

Tabu bayrak kutsandı,
Ruh sahibi, ruh yüklü bir bayrak olsun
O Alltay'ı kutsasın,
Ruh yüklü olsun ve acı çekmesin.
Koroti-Bazhy
Kayrahan Tanrı!

5. 4. Destansı Motifler, Genizden Şarkı Söyleme, Topuz Çalma

Arzhan'ın sözlü şiir icra ederken geleneksel epik tasavvurlardan ve motiflerden yararlandı. O, ritüel katılımcılarını dünya ağacının dibine yerleştirerek başladı. Tipik bir özelliği evrenin diğer seviyelerine kahramanların geçişine izin veren bu destan alanları Şamanik kozmoloji olduğu gibi Aşağı Dünya'da bunun temeli yapılmasının aksine Ak Din'e uygun olarak, o Orta Dünya'da (katılımcıların oturdukları yer) yer verdi. Arzhan, destanlar için yaygın olan demir kavaklar ya da kayın ağacından ziyade üç ağaç olarak Altay sedirini seçmesiyle bunu yerelleştirdi:

Sedir ağacımız olsun,
Dalında kozalakları sallansın,
Ağacın dibinde insanlar,
Güçle zırlansın,

Daha sonra, Altay'da ve dünyada liderlere başvurduğu zaman, Arzhan destanda sık sık geçen 60 ve 70 sayılarını kullandı. Örneğin; ünlü Altay destanı Maaday Kara'da, kahramanlar şu şekilde geçer:

... Altay'ın 60 kağanı harekete geçmişti.
Yeryüzünün 70 kağanı tedirgin olmuştu.

Arzhan seslendi:

6 köşede, 60 han savaşmayabilir,
Yeryüzünde, 70 han savaşmayabilir,
Tanrım, buna izin ver!

Arzhan, kendisinin ruhlarla olan uzun konuşması için ruh yüklü destan anlatımıyla bu klasik Altay icra tarzını benimsedi. İki telli kopuzu ile kay sesli tonda²⁷ eşlik etmişti (Şekil 7). İlk dönem Ak Din edebiyatında icranın bu tarzı yer almıyordu ancak Onguday bölgesinde yaşayan çağdaş Altay kişileri arasında ayrılmaz bir öge olduğunu -çağdaş Ak Din'in özlü doktrinler içerdiği kabul edilir (Erokhonova, 2002:320,322).

Kai- İnsanların göğsü,
İnsanların yolu,
Kahramanların sesi,
Kahramanların okları,
Kara güçlerle mücadele ederek,
*Upper Jaiaan'*dan yardım alarak.
Büyük destan anlatıcısı-zorlu yollar,
Yasaklanmış destan anlatıcısı-onurlu yollar,
Hediye anlamlıdır-el beyazdır,
Hediye saftır-akıl beyazdır.

Ateşin yanına ısınması için koyduğu haşın topuzunu çaldı ve Arzhan *kai*'nin ses kalitesini törpülemeye kullanılan kutsanma için onun eşlik etmesinin istekleriyle başladı. Bir kez daha, o kendini belirtti: "*Bu sedir ağacının kökündenim....*" ve hem Ak Din'in hem de destanların -Altay ve Üç Kürbistan- zorunlu fenomeninden kutsanma ve şans için yalvardı.

Şekil 7: Aşağı Talda *küree'*de Arzhan *jarlık* ocağın önünde kopuz çalıp kutsayan ve şans getiren pasajları *kai* genizden şarkı söylerken, 2010. (Fotoğraf: Carole Pegg)

²⁷ *Kai*, onların alt dünyaya geçişlerini etkinleştiren ruh yüklü destan anlatıcıları aracılığıyla coşkulu bir şekilde boğazdan şarkı söylemeyi ifade eder.

Ruhla dolu Altay'ımız,
Koruyucumuz, Üç Kürbistan,
Saf düşüncelerle *kay* yapıyor
Kutsanmayı ve şans getirmesini isterim.

Sonra, o kopuzuna ses vermesi için en büyük sunakta istedi ve *kai* boğazdan söylüyor:

Benim topshuur oyulmuş olabilir,
Altın ve gümüşle dekore edildi.
Bu oturan gruba *kay* yap,
Benim topshuur'uma bir ses ver.
Büyük Altay'ım.

Bir sonraki pasaj destansı biçimde başladı. Ritüel sabah yapılmasına rağmen, Arzhan “mavi akşam” ifadesini “Sarı Bür'ün şarkılarının” Altay boyunca yayılması için *kay* ilham verici epik tarzda istediği zaman kullandı.

Hafiflemiş insanlar,
Mavi akşamda,
Kai bana ilham ver.
Kayrahan!
Genç ağaçların yanı sıra,
Altın ve gümüş çiçeklerle Altay'ımıza gideriz.
Babamız [tarafından] yaratılan,
Sarı Bür'ün şarkısı yayıldı.
Altay'ımız [a].

Şimdi Arzhan'ın doğaçlamayı katılımcıları kendi çağdaş coğrafi ve toplumsal yerlere nasıl bağladığını görelim. İlk olarak, aileyi tapınak kompleksine yerleştirdi:

Bu insanların kutsanması alevlerin içindedir.
Çevrelenmiş sunaklarda.

Daha sonra, onları ve siyasi devletlerini Koroti Vadisine yerleştirdi:

Burası insanların yaşadığı mekân,
Koroti [Vadisi]nde,
Bu insanların yaşadığı mekân,
Devlet-Evren [de].

Ve sonunda, o “*Lenin Yolu*”^{*} için iyi şanslar” istenmesiyle onları kendi köylerine yerleştirdi. Daha sonra, onları bölgesel, Altaylı ve küresel seviyeler üzerine mevcut sorunları

* Günümüzde Aşağı Talda diye bilinen köy Sovyet dönemi boyunca Lenin Yolu adında kullanılmıştır.

ele alan çağdaş uzam-zamanda yerleştirdi. Ardından yollardaki kaza riskine karşın yol ruhlarına seslendi:

Koroti'ye giden yol hafifletilsen,
Çevrelenmiş yollar ağır olmasın,
Bizim demir atlar [arabalar] kaza yapmadı.

O, Altay pratiğini kullanarak bu saygın mahlûklar için hayvanlar ve insanlar üzerine saldıran ayı ve arılardan emin olmak istedi. Yasaklı kurt ismi yerine o *kokoiook*²⁸, ayının yerine de *aiu* kullandı.

Kokoiook yasaklansın,
Hayvanlara saldırmamasın,
Ruhla dolu *Maajalari Öörökön*
Hayvanlara saldırmamasın,
Bu insanlar saldırıya uğramasın.

Altay ülkesinin sakinleri için bir diğer problem onların çocuklarının iş bulmak ya da okumak için uzak yerlere (Örneğin, Gorno-Altaysk'e, Novosibirsk'e ya da Moskova'ya) seyahat etmeleri ya da Çeçenistan'a savaşa gitmeleridir. Bu yüzden, Arzhan şöyle niyazda bulundu:

Çocuklar çok uzağa gitsin,
Barış içinde seyahat etsin,
Oğlanlar ordudan uzak olsun,
Huzur içinde geri dönsünler.

Genelde, o katılımcıların zihinlerinin parlak kalmasını, hastalık ve kalbi küçülten ağrılardan uzak kalmayı, akrabalarla huzur içinde yaşamayı ve çocukların başarılı olmalarını istedi. O ağaçların hayvanların, kuşların zararlardan etkilenmemesini ve balıkların artmasını ve orada sütlerin bereketli olmasını da istedi. Küresel seviyede niyazda bulundu:

Kuzeyin insanların [Avrupalılar]
Zihinleri kapalı olmasın...
Yöneten insanlar,
Halkın zihni karışmasın,
Geniş halk arasında,
Küçük bir halk yaşasın...
Bizim insanımız
Savaş-kan yaratmasın,
Birbirleri arasında.

Onun gelenek ve doğaçlama birleştirmesine ilaveten, Arzhan'ın yaratıcılığı metinleri kişiselleştirmesinde görülür. O, yetenekli insanların artışını isteyerek yeteneğe verdiği önemi

²⁸ Türkçe'de *kokoiook* bir kurbağa türü olarak adlandırılır. Burada ise Altayca sevgi ve saygıyı birleştiren bir sözcük olarak kullanıldı.

gösterdi. Dahası, bir şaka seven bir erkek gibi o kutsamasının Altay Eezi ve Saygın Yaşlıların (Örökön) “duymasını ve gülmesini” umut etti.

Arzhan’ın doğaçlamaları Altay şiir kurallarında sık sık takip etti. Çizginin başlangıcında ve yarısında kelime çiftleri ve hareketlerle nakaratlar kullandı. Kelimeler bazen daha geniş anlamları barındıracak şekilde eşleşti. Örnek olarak, kutsama-şans (*alkış-byian*) ya da Ay-Güneş gibi. Bazen de ritimsel akışı sağladı. Örneğin, “Koroti’ye yol” “*Koroty jolgo jol*” haline gelir. *Jol* yol anlamındadır ve tekrar edildiğinde *jolgo* gibidir ve anlamı şart değildir. Başka zamanlarda, kelimeler duymayı güzelleştirmek için basitçe eşleştirilir. Arzhan’ın sık kullandığı ritimsel kelime çiftleri düzenli olarak kırılmıştır. Örneğin, bailu (yasaklarla beraber) sık sık chümdü (güzel) ile eşleşti, kulağa hoş gelmese de *bailu-chümdü*²⁹ birlikte kullandı ve *eelü-chüülü* haline geldi.

Arzhan, ritüelin sonuna doğru iki yardımcısı serpsin diye sıvıyı kutsal kasenin içine döktü. Orada bulunan herkes kupadan *araky* votkası ya da süttten içti. Onlar, ateş çıtırdarken sessizce oturdular. Bir karga tepeden havalandı ve gak diye seslendi. Valentina, Arzhan’ı ve ateşi eğilerek selamladı.

6. Ritüel Sonrası Kutlamalar

Ritüel sürecinin üçüncü aşamasında, katılımcılar *küree* tapınak kompleksinden inerler ve dağın aşağısında bir yerde otururlar ya da hava kötüyse ev sahibinin evine geri dönerler. Orada, onlar koyun eti, arpa çorbasından oluşan yemek yerler ve biraz Altay sütlü votkasından içerler. Orada olan kişiye bağlı olarak rahatlarlar, müzik yapabilirler, Cungar şarkıları ve destansı hikayeler (*kai chörchök*) icra edebilirler, kopuzla ve komuz (ağız tamburası) harpı çalınabilir. Eğer hala dağın üzerindelerse hastalıktan ve ağrıdan kurtulmak için yerde yuvarlanarak ya da takla atarlar oyunlar oynarlar (Mandaeva, 2010). İçerdelerse eğer hissettikleri ve gördükleri şeylerin takibatını ve ritüelin başarılı olup olmadığını tartışırlar. Bir üç gün daha yasaklar devam eder.

7. Duyusal Deneyimler

Toplanılan mekânda yani *küree* tapınak kompleksinde yer alan ritüel katılımcıları vücutlarını hareketleri yapmak ve ses çıkarmak için vücutlarını kullanırlar. Hareket edilen bu toplantılarda güçlü, akıl almaz ve yerin ikinci boyutunun bir hissini/duyusunu oluşturmak için uyarıldılar. Bu yerin ikinci boyutunun deneyimleri, “mekânda olanların” üçüncü boyutun duygularını harekete geçirdi. Bu bilgi desteğinin eşiği, geçmiş ve uzay-zaman-mekânın ilk boyutu- sonraki boyutları tetikleyen duyusal süreçler için zorunluydu.

Oruç tutma, yasaklar ve diğer arınmalarla artan lezzet, koku, duygu, ses ve temas duyuları dağlık *tayga* ormanının ve gökyüzünün güzelliği, Sibiryaya sonbahar soğğunun dokunuşu, karın yumuşaklığı ve gün ışığı ve ateşin tezat sıcaklığıyla esmesi, yanan ağaç yiyecek ve ardıç kokuları, süt ve sütlü votka tadı, kuşların, ateşin, esintinin ve müziğin sesleri ile canlanmıştı. Bu duyusal deneyimlerle birlikte gökyüzü, kabilenin dağı, vadi, köy, nehir ve

²⁹ Bu kelimenin anlamı tespit edilmiş değildir.

tapınak yapısı ile görsel bağlantılar kozmosa ve kozmosun ruhsal varlıkları Altay tarihi ve mekânın ruhlarıyla bağlantıları canlandırdı.

Ritüel uygulamalarda beden katılımları ateş, duman, süt serpmeye, yiyecek sunma, dalgalanan kurdele ve bayrakları selamlama ve müzikal ve şiirsel seslerin üretim ve algısıyla bağlar kurma görünmeyen enerjileri hissetme ve anlama gibi bizim araştıramadığımız diğer diğer duyu tecrübeleri tetiklemek üzere birleşti. Örneğin, Kuladi'deki katılımcılar onları saran enerjinin ve iyi şansın sürekli döne döne kendilerine ulaşmasını tecrübe ettiler (Chachaeva 2010; Mandaeva 2010), tapınaktaki gösteriler katılımcıların beden duyuları ve yaşadıkları günlük hayatı değiştirdi (Mandaeva 2010).

Ritüel sonrası, herkes içten bir arınma hissediyor ve herkese bir dinçlik gelir. Cungar şarkıları bir meditasyon biçimidir ve sonrasında eğer biz kendimizi kötü hissederseniz, orada Altay paralelinde bir üst Altay hatırlarız.

Aşağı Talda'da, Arzhan alkışçı belli noktalarda değişen bilincin işaretlerini net bir şekilde gösterdi. Örneğin, ritüelin sonuna doğru o gördü ve ardıcın bir dalını salladıkça görülemeyen diğer sunulan varlıklara hitap etti:

Saygın olanlar,
Etrafında oturan ruh sahipleri!

Ve ritüel sonrası kutlamalar süresince, dağın üzerinde beyaz kıyafetle seyreden bir erkek görmüş olduğunu ve bunun onu ne kadar korkuttuğunu açıkladı. Böylece, Arzhan'ın son alkış isteği şöyledir:

Tanrı'nın halkı misafir geldiğinde,
İnsanları çalıp çarpmasın.

8. Sonuç

Kuladi ve Aşağı Talda'da aynı şekilde devam eden Sarı Bür ritüelleri, toplumdan ayrışmanın ön hazırlık dönemini, günlük yaşamdan gizli dağ tapınağına taşınan bir geçiş dönemini ve geçiş sonrası topluma tekrar dahil olmayı içerir. İki tapınaktaki ritüeller aynı unsurları barındırır. Üç Kürbistan'a teklifler sunan bir görevli (*jarlık*), ruhsal varlıkları yemeğe davet eden sunaklar üzerindeki heykelcikler (*şatra*), ardıc direkleri arasında asılı duran kutsal beyaz kurdeleler, ibadet hareketleri (*mürgüül*) ve övgüler yapan ve kutsama isteğinde bulunan alkışçı (*alkış*)dır. Günümüzde bu tür ritüeller, iş bulmak için ülkeden ayrılan gençlerin ihtiyaçları ve küresel güçlere erişmekle rekabet halindedir. Her ritüel zorunlu olarak değişir ve katılımcıların işine yaramasına göre gelenek ve doğaçlamayı birleştirmek suretiyle değişir. Burada incelenen iki durumda, Kuladi erken dönem Ak Din ritüelinin temeli ve Cungar şarkılarına sahip olmada bir şanstır ve Aşağı Talda'da ise olağanüstü duyu yeteneklerle destanlarını gerçekleştiren bir ritüel liderine sahiptir.

Bize göre, her iki Sarı Bür ritüeli “mekân”ın iç içe geçmiş üç boyutuyla ilgili yaratıcı duyuşsal tecrübelerdir. Her iki ritüelde fiziksel ve düşünsel olarak “ortada ve arasında” ya da eşikte fenomenolojik ve topoğrafik bir mekân yaratılmıştır. Mekânla bilgilerle ve tecrübelerle birlikte toplanmak amacıyla kasıtlı bir şekilde inşa edilmiş olan bu mekâna girmeden önce, bedenın arındırılmak zorundadır. Tüm canlıları içinde barındıran evren, *küree* tapınak kompleksinin taşları ve mimarisine ek olarak tanrılar ve ruhlar, gökyüzü, gezegenler ve dağlar ritüellerde yaşayan katılımcılar oldular. Ritüel sürecinde bedensel hareketler, ibadet ve saygı hareketleri ve yenilenen dairesel hareketler ve sözlü gelenek, müzik ve şarkı gösterileri de dahil- tapınakta hissedilen ve hareket eden katılımcılar arasındaki ilişkilerin duyumsandığı ve aktif hale geldiği “mekân”ın ikinci boyutuna dönüştüğü ve katılımcıların bu gösteriler sayesinde ruhla dolarak dönüşüm yaşarlar.

Ritüel uzmanlarının geleneksel gösteri tarzları ile dünyayı anlama biçimlerini ve katılımcıları çağdaş yaşamda tarihsel ve mitsel uzam-zamana-edimsel ve metinsel doğaçlamalarla bağlayan eski Altay kahramansı destan şairleri ve karakterleri nasıl birleştirdiklerini göstermiş olduk. Ritüel icralarının çoklu duyuşsal yönlerinin içinde görüntü, ses, temas, koku ve aynı zamanda çağdaş sezgisel hisler ve görünümeler vardır. Sonuç olarak, enerji arttıkça mekânda olmanın üçüncü boyutu ile ilgili bir his oluştu ve insanlar, yer ve gök ruhları, atalar, epik kahramanlar, akrabalar ve Altaylı kişiliğini oluşturan topluluklar arasındaki ilişkiler canlandı. Yaklaşan tehlikeli bir karşısında mekânın bu üç boyutunun birleşimi katılımcıların yaklaşan zor mevsimi ve Sovyet sonrası modern yaşamın devam eden değişikliklerini müzakere etmelerini güçlendiren kişisel geçişlerin gerçekleşmesini mümkün kılmıştır.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- Anokhin, A. V. (1994) [1924]. *Materialy po shamanstvu u altaitsev (Materials on the Shamanism of the Altaians)*. 2. ed. Gorno-Altaişk: Ak Chechek.
- Baskakov, N. A. (2005) [1947]. Ed. *Oirotsko-russkii slovar' (Oiroot-Russian Dictionary)*. Gorno-Altaişk: Ak Chechek. Rpt. 2005.
- Borboshev, K. (2006). Personal interview. Kulady, Republic of Altai. August.
- Casey, E. S. (1996). How to Get from Space to Place. In *Senses of Place*. Ed. By Steven F. & Keith H. Basso. Santa Fe, NM: *School of American Research Press*. ss. 13-52.
- Chachiyakova, J. (2010). Personal interview. Yelo, Altai Republic. October.
- Chechaeva, V. T. (2010). Personal interviews. Kulady, Altai Republic, October.
- Danilin A. G. (1993) [1932]. *Burkhanizm: iz istorii natsional'noosvoboditel'nogo dvizheniia v Gornom Altae. (Burkhanism: from the history of a national liberation movement in Gorny Alta)*. Gorno-Altaişk: Ak Chechek. Ekeev et al. 2004 N. V. Ekeev, N. M. Ekeeva, N. A. Maidurova, S. P. Tyuteneva, and E. E.
- Yamaeva, eds. *Dvizhenie Ak Jang (Belaya Vera)—Burkhanizm na Altai: vzglyad cherez stoletie (The Ak Jang movement [White Belief]—Burkhanism in Altai: A Glance across a Century)*. Gorno-Altaişk: Gorno-Altaişk Publishing House.

- Éliade, M. (1971) [1949]. *The Myth of the Eternal Return*. Trans. by Willard R. Trask. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Erokhonova, O. E. (2002). *Agaru, Agaru, Agaru (Sacred, Sacred, Sacred)*. Gorno-Altai: Republic Printing House.
- Erokhonova, O. E. (2010). Personal interview. Boochi, Karakol Valley, Ongudai, Altai Republic. October.
- Fang, C.Y. (1943) "*Galdan*" In *Eminent Chinese of the Ch'ing Period (1644-1912)*. Ed. By Arthur W. Hummel. Vol. 1. Washington, D.C.: United States Government Printing Office. p. 265-68.
- Fang, C. Y. (1944) "*Tsewang*." In *Eminent Chinese of the Ch'ing Period (1644-1912)*. Ed. By Arthur W. Hummel. Vol. 2. Washington, D.C.: United States Government Printing Office. p. 757-59.
- Gell, A. (1999). *The Art of Anthropology: Essays and Diagrams*. London: The Athlone Press.
- Halemba, A. E. (2006). *The Telengits of Southern Siberia: Landscape, Religion and Knowledge in Motion*. London: Routledge.
- Heissig, W. (1980) [1970]. *The Religions of Mongolia*. Trans. by Geoffrey Samuel. London: Routledge.
- Jagchid, S. & Hyer P. (1979). *Mongolia's Culture and Society*. Boulder, CO: Westview Press.
- Kleshev, V. A. (2004). *Atributy i simboly altaiskogo burkhanizma (Attributes and Symbols of Altaian Burkhanism)*, In Ekeev et al. p. 265-68.
- Krader, L. (1956). *A Nativistic Movement in Western Siberia*. *American Anthropologist*, 58:282-92.
- Lessing, F. D. (1982). *Mongolian-English Dictionary*. Bloomington, IN: The Mongolia Society.
- Mandaeva, E. T. (2010). Personal interviews. Kulady, Altai Republic. October.
- Marazzi, U. (1986). Trans. and ed. *Maaday Qara: An Altay Epic Poem*. Series Minor XXV. Naples: Instituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici.
- Morokhoeva, Z. P. (1994). *Lichnost' v kul'turakh Vostoka i Zapada (The Person in Eastern and Western Culture)*. Novosibirsk: Nauka.
- Pegg, C. (2001). *Mongolian Music, Dance & Oral Narrative: Performing Diverse Identities*. Seattle: University of Washington Press. (CD included.)
- Radlov, V. V. (1893). *Slovar' tyurskikh narechii (Dictionary of Turkic Languages)*. Sankt Petersburg: Imperatorskaya Akademiya Nauk.
- Sagalaev, A. M. (1992). *Altai v zerkale mifa (Altai through the Mirror of Myth)*. Novosibirsk: Nauka.
- Shinzhina, Z. S. (2004). ed. *Burkhanizm—Ak Jang: dokumenty i materialy (Burkhanism—Ak Jang: Documents and Materials)*. Gorno-Altai: Üch Sümer-Belukha.
- Shodoev, N. A. & Kurchakov R. S. (2003). *Altaiskii Bilik—Drevnie korni narodnoi mudrosti rossi (Altai Bilik—Ancient Roots of Folk Wisdom of Russia)*. Kazan': Tsentr Innovatsionnykh Tekhnologii.
- Shodoev, N. A. (2009). *Osnovy Altaiskoi filosofii (The Foundations of Altaian Philosophy)*. Biisk: Biisk Printing House.

- Strathern, M. (1988). *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. Berkeley: University of California Press.
- Turner, V. W. (1969) *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Tybykova, L. N. (2005). *Altai Morphological Dictionary*. Gorno-Altai: Gorno-Altai Publishing House.
- Ukachina, K. E. & Yamaeva (1993). *Altai Alkyshtar*. Gorno-Altai: Ak Chechek.
- Van Gennep, A. (1977). *The Rites of Passage*. Trans. by Gabrielle L. Caffee and Monika B. Vizedom. London: Routledge and Kegan Paul. Originally published as *Les Rites de Passage*. Paris-Nourry.
- Verbitskii, V. I. (1993) [1893]. *Altaiskiye inorodtsy*. New ed. Gorno-Altai: Ak-Chechek.
- Vinogradov, A. (2003). *Ak Jang in the Context of Altai Religious Tradition*, Unpubl. M.A. dissertation, University of Saskatchewan.
- Yamaev, E. K. (2006). Personal interview. Kulady, Altai Republic. October.
- Yamaeva, E. E. (2002). "Preface." In Erokhonova:3-4.
- Yamaeva, E. E. (2010a). Cults and Beliefs of Burkhanism in the Context of the Religious Heritage of the Uighur-Manichaeans, *Scientific Bulletin of Gorno-Altai State University*, 5:138-50.
- Yamaeva, E. E. (2010b). Personal interviews. Gorno-Altai, Altai Republic. September-October.
- Znamenski, A. A. (1999). *Shamanism and Christianity: Native Encounters with Russian Orthodox Missions in Siberia and Alaska, 1820-1917*. Westport, CT, and London: Greenwood Press.